

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O'RTA MAXSUS
TA'LIM VAZIRLIGI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
INNOVATSION
RIVOJLANISH VAZIRLIGI

IQTIDORLI TALABALAR, MAGISTRANTLAR, TAYANCH
DOKTORANTLAR VA DOKTORANTLARNING

TAFAKKUR VA TALQIN

MAVZUSIDARESPUBLIKA
MIQYOSIDAGI ILMIIY-AMALIY
ANJUMAN TO'PLAMI

BUXARO DAVLAT UNIVERSITETI

Бухоро-2021

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OY VA O‘RTA
MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI
BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI
MAGISTRATURA BO‘LIMI**

**IQTIDORLI TALABALAR, MAGISTRANTLAR, TAYANCH
DOKTORANTLAR VA DOKTORANTLARNING**

TAFAKKUR VA TALQIN

mavzusida

**Respublika miqyosidagi ilmiy-amaliy
anjuman to‘plami**

2021 vil, 27-may

Tahrir hay'ati:

O.X.Xamidov	- Iqtisodiyot fanlari doktori, professor
M.I.Daminov	- Pedagogika fanlari nomzodi, dotsent
O.S. Qahhorov	- Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (DSc), dotsent
S.Q. Qaxxorov	- Pedagogika fanlari doktori, professor
D.R. Djurayev	- Fizika-matematika fanlari doktori, professor
A.A. Turayev	- Fizika-matematika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
M.Y. Ergashov	- Kimyo fanlari nomzodi, professor
B.N.Navro'z-zoda	- Iqtisodiyot fanlari doktori, professor
SH.A. Hayitov	- Tarix fanlari doktori, professor
D.S. O'rayeva	- Filologiya fanlari doktori, professor
S. Bo'riyev	- Biologiya fanlari doktori, professor
SH.R.Barotov	- Psixologiya fanlari doktori, professor
SH.SH.Olimov	- Pedagogika fanlari doktori, professor
A.R.Hamroyev	- Pedagogika fanlari nomzodi, dotsent

Mas'ul muharrir:

A.A. Turayev – magistratura bo'limi boshlig'i f.-m.f.f.d., (PhD) dotsent

Musahhih:

T.Sh.Ergashev – ta'lim sifatini nazorat qilish bo'limi bosh mutaxassisi

D.Rahmatova – magistratura bo'limi uslubshunosi

B.A.Hikmatov – magistrant

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 24-yanvardagi Oliy majlisga yo'llagan murojatnomasi va O'zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasining 2020 yil 7- fevraldagi 56-F-son farmoyishiga hamda Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining 2021 yil 4-maydagi № 3/19-04/05-26 son xatiga asosan ushbu Respublika ilmiy-amaliy anjuman tashkil etildi. To'plamda iqtidorli talabalar, magistrantlar, tayanch doktorantlar va doktorantlarning ilmiy izlanishlari, tajriba almashish, sohalarda amalga oshirilayotgan ishlarni tahlil qilish va bu boradagi takliflarni ishlab chiqish bo'yicha ilmiy-amaliy va uslubiy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Mazkur to'plamga kiritilgan maqolalar va tezislarning mazmuni, statistik ma'lumotlar hamda bildirilgan fikr va mulohazalarga mualliflarning o'zlari mas'uldirlar.

тилларда асосан бир хил экан. Бир тадқиқотларнинг бирида 20 та тилларда асосий рангларнинг номларини аниқлаштириб олиб сўнгра синалувчилардан ўзлари учун кадрли бўлган тилларида рангларни кўрсатишни таклиф этадилар. Охирида синалувчилардан рангнинг хар бир номи учун мос бўлган рангни кўрсатишларини сўраганлар. Натижалар шуни кўрсатдики фокал ранглар барча гуруҳлар учун мос экан. Бу шундан далолат берадики инсоннинг ранг тажрибаси тилда кодлашади деган асосий қонуният мавжуд. Шунинг учун ҳам рангларнинг номи перцептив воқеликлар билан боғлиқдир

Адабиётлар рўйхати:

1. Джон Р. Андерсон. / Структура языка // В кн.: Когнитивная психология — 5-е изд. СПб.: Питер, 2002. — 496 с: ил. — (Серия «Мастера психологии»). 339 с.
2. Когнитивная психология. Учебник для вузов / Под ред. В. Н. Дружинина, Д. В. Ушакова — М.: ПЕР СЭ, 2002
3. Когнитивная наука : Основы психологии познания : в 2 т. — Т. 1 / Борис М. Величковский. — М. : Смысл : Издательский центр «Академия», 2006.

ЎСМИРЛАРДА СУИЦИДАЛ ХАВФ ШАКИЛЛАНИШ МЕХАНИЗМЛАРИ

Н.Р. Ахмадов

БухДУ, психология мутахассислиги 2 босқич магистранти

Аннотация: Ушбу мақолада шахслараро муносабатларда ўсмирлар пазицияси, ҳамда уларда кечадиган турли хил психологик ва физиологик ҳолатлар, ўсмирларда кечадиган девиант хулқ атворлар айниқса суицидал ҳолатларини аниқлаш ва олдини олиш ҳақида ёритилган.

Калит сўзлар: социал гуруҳ, девиант хулқ- атвор, ўсмирлик ёши, “Идеал Мен”, “Ахлоқий Мен” ва “Ҳақиқий Мен”, ҳиссий стресс,

алкоголизм, аффектив ва патокарактерологик реакциялар, нейропсихик ва психосоматик касалликлар, депрессия, психоген сабаблар,

Ўсмирлик ёши дунёқараш, эътиқод, принцип, ўзлигини англаш, баҳолаш каби шахс хусусиятлари шаклланадиган давр ҳисобланади. Ўсмир улғайган сари унда “Идеал Мен”, “Ахлоқий Мен” ва “Ҳақиқий Мен” сингари шахсга оид тизим, дунёқараш, эътиқод ва бошқалар шакллана боради, ундаги ўзи тўғрисидаги тасаввурлар анча аниқ ва барқарор бўлиб қолади. Ўсмир ўз фаолиятини муайян принцип, эътиқод ва шахсий нуқтаи-назари асосида ташкил қила бошлайди. Ўсмир шахсини таркиб топтиришда унинг атроф-муҳитга, ижтимоий ҳодисаларга, кишиларга муносабатини ҳисобга олиш лозим. Психологлар ўтказган тадқиқотлардан кўринадики, ўсмирларнинг кўпчилиги қатъиятлилиқ, камтарлиқ, мағрурлик, самимийлик, дилкашлиқ каби маънавий, ахлоқий тушунчаларни тўғри англайдилар.

Ўз жонига қасд қилиш хатти-ҳаракатларининг таниқли таснифларидан бири Э.Дюркгеймнинг "Ле Суисиде" (1897) фундаментал социологик асарида келтирилган. Ўз асарида муаллиф руҳий касаллик, алкоголизм ва шунга ўхшаш нарсалар ва ўз жонига қасд қилиш каби индивидуал ҳолатлар ўртасида императив боғлиқлик йўқлигини кўрсатмоқда. Э. Дюркгейм ўз жонига қасд қилишнинг учта турини ажратиб кўрсатади:

1) "худбин", конфликт туфайли маълум бир шахс учун ижтимоий талаблар, шахс томонидан жамият томонидан қўйиладиган хулқ-атвор нормалари қабул қилиниши мумкин эмаслиги сабабли пайдо бўлган; Ижтимоий жамиятларда "худбинлик" деб номланган ўз жонига қасд қилишнинг типик ижтимоий сабаби бу ижтимоий алоқаларнинг заифлашиши ва индивидуал яккаланишидир.

2) "алтруистик", бошқа одамлар манфаати учун ижро этилган; Бундай ҳолда, инсон учун индивидуал ҳаёт жуда кам аҳамиятга эга. Алтруистик ўз жонига қасд қилишнинг энг кўп учрайдиган сабаблари оилани "қўшимча

оғиздан" овоз қилиш ёки ўз қариндошлари учун оғир юк бўлишни истамайдиган ўлик касалларнинг ўз жонига қасд қилишидир.

3) ҳаётдаги инқирозли вазиятлари, шахсий фожиалар билан боғлиқ "камқонлик" кабилар¹⁰⁷.

Суусидга мойил ўсмирларда хулқ-атвор белгилари:

- ўзи учун муҳим бўлган нарсаларни бошқа одамларга тарқатиш; нарсаларни тартибга солиш; эски душманларга қарши туриш;

- хулқдаги туб ўзгаришларни намоёни қилиш, масалан: озиқ-овқат маҳсулотларида - жуда кам ёки жуда кўп истемол қилиш;

- ташқи кўринишида - эгилувчан бўлиб қолади;

- мактаб одатларида - дарсларни ташлаб кетиш, уй вазифасини бажармаганлик, синфдошлар билан мулоқот қилмаслик; асабийлашиш, хафагарчиликни кўрсатиш; тушкун кайфиятда бўлади;

- атрофдаги дунёга бефарқ бўлади; эйфория ёки тушкунликни ҳис қилишни бошлайди;

- ночорлик ва умидсизлик ҳаракатларида сезилади.

Ўз жонига қасд қилишнинг белгилари:

Ўз жонига қасд қилишдан олдин алоҳида ҳиссий ҳолат пайдо бўлади, бу изоляция ҳисси (ҳеч ким мени тушунмайди, мен ҳеч кимни қизиқтирмайман), ночорлик, умидсизлик ва ўз аҳамиятсизлигим (уят, қобилиятсизлик ҳисси, ўзини ўзи пастга тушириш). Ушбу тажрибалар тўплами беморни ечим излашга ундайди. Вазият ҳал этилмайди бўлиб кўриниши сабабли, бемор учун ягона нарса - ўз жонига қасд қилиш - бу охириги йўлдир. Қоидага кўра, ўз жонига қасд қилиш огоҳлантиришсиз содир бўлмайди. Ўз жонига қасд қилишга уринган ўспиринларнинг аксарияти деярли ҳар доим ўзларининг ниятлари ҳақида огоҳлантирадilar: улар гапириш ёки иш қилиш, умидсизликка тушиб

¹⁰⁷ Umumiy sotsiologiya. Toshkent: ToshDU, 1999, 42-bet.

қолиш ва ўлим ҳақида ўйлаш ҳақида огоҳлантириш сифатида хизмат қиладиган нарсаларни қилишади. Фақатгина озчилик ўз ҳаётлари билан бўлишиш режалари билан бўлишмайди. Дўстлардан бири ҳар доим янгиланади. Ҳақиқий ўз жонига қасд қилишдан олдин тайёргарлик даври келади. Одатда бу даврнинг давомийлиги бир неча кунни ташкил қиладди, кўпинча беморлар бир неча йил давомида ўз жонига қасд қилиш ниятида қолишади. Бу вақтда, беморлар ҳозирги вазиятни ўйлайдилар, ўз жонига қасд қилишга қарор қилган воқеаларни таҳлил қиладилар ва ўз жонига қасд қилишнинг мумкин бўлган оқибатлари ҳақида ўйлайдилар. Беморлар ҳаётдан чиқиш йўлини танлайдилар, йўл, вақт ва жойни аниқлайдилар, ҳаракатлар кетма-кетлигини режалаштиришади.

Америкалик психолог А.Гезелл фикрига кўра: Асосан ўсмир ёшлар орадида суицидал ҳолатлар жўшқин ҳис-туйғулар таъсири остида содир этилади. Бу ўз жонига қасд қилиш ҳаракатларини аффектив турига киради. Бундай ҳолларда, ўсмир аниқ ҳаракатлар режасига эга бўлмаган ҳолда, тўсатдан ҳаракат қиладди. Қоида тариқасида кучли ғазабда бўлади, ғазаб - воқеликни идрок этишнинг соясини бузади ва ўсмир ўз жонига қасд қилишни бошлайди. Аффектив ўз жонига қасд қилиш ҳаракати билан, улар кўпинча осиб қўйиш, заҳарли ва кучли дорилар билан заҳарланиш ҳаракатларига мурожаат қилишади¹⁰⁸.

Ўсмирларда Суицидал ҳаракатларни олини олиш

Агар сизнинг фикрингизча ўсмир суицидал ҳаракат содир этилиши эҳтимоли мавжуд бўлса:

- Ўсмир сиз билан ўз муаммоларини ўртоқлашмоқчи бўлса, уни итарманг Эсингизда тутинг ўсмирлар суицидал уринишларга мойиллиги тўғрисида камдан кам ҳолларда мутахассисга мурожаат этадилар.

¹⁰⁸ Felshteyn D.I «Usmir davri taraqqiyoti». M.MGU, 1996 yil 56 -bet.

- Ўсмирни суицидал ҳаракатларга мойиллигини ҳис эцангиз ў з касбий интуициянгизга ишонинг . Суицидни огохлантирувчи белгиларга беътибор бўлманг - Ўзингиз ёрдам бера олмаган соҳаларда ўсмирга ёрдам беришингизга ишонтирманг “Сизга оилангиз бу муаммони ҳал этишга албатта ёрдам беради” Ҳали ҳаммасини унутиб юборасиз,“, “бу муаммолар рухий изтиробларингизга арзимаиди” маъносида

- Ўсмирга мавжуд вазиятдан чиқиб кетишга ёрдам беришингиз тўғрисида айтинг Лекин ушбу муаммони сир сақлашга хожат йўқлигини билдиринг Айниқса ўсмирнинг ҳаёти хавф остида бўлган вазиятларда

- Сухбат мазмуни қандай бўлишиан қатъий назар ўзингизни идора қилишини унутманг

- Ўсмир билан сухбатда самимий охангда гаплашишни унутманг Суицидал хавф қанчалик жиддий эканлигини аниқлашга ҳаракат қилинг Ўсмир билан унинг суицидал фикрлари тўғрисида эмоционал яқин, самимий сухбат уни ўз жонига қасд қилиш фикрларини чуқурлашувига олиб келиши мумкин деб ўйламанг. Аслида ўсмирни ўз муаммосини ким биландир очикчасига мухокама қилиш унга енгиллик олиб келиши мумкин.

- Эхтиёткорлик билан ўсмир ҳаётига хавф солувчи аниқ бир режаси режалари бор ёки йўқлигини билиб олишга ҳаракат қилинг

- Ўсмирни унинг муаммосини ҳал этишда ёрдам бериши мумкин бўлган инсонлар борлигига ишонтиршга ҳаракат қилинг

- Ҳамма вазиятлар ҳам тўғри келадиган иборалар билан ўсмирни тинчлантиришга уринманг Масалан “ Ҳозир яхшилаб ухлаб дам олсангиз, эртага ўзингизни яхши ҳис этасиз “ мазмунида

- ўсмирга уни чулғаб олган хиссиётлари ҳақида гаплашишини хохлашингиз, уни бу хиссиётларини танқид қилмаслигингизни айтинг.

- Ўсмирга инқирозли вазиятдаги ҳолатини бошқариш борасида ёрдам беринг келиб чиққан вазиятни ҳал этишнинг бошқа йўллари ҳам борлигини бир неча бор таъкидланг

- Ўсмирдаги рухий зўриқишни даражасини пасайтиришга ёрдам бера оладиган инсонларни топишга ҳаракат қилинг Ўсмирга унинг умидсизлик ҳисси доимий эмаслиги тўғрисида тушунча беринг

- рухий тушкунликнинг психологик ва физиологик белгиларини даволаш;

- қийинчиликларни энгиш қобилиятини ошириш - ўз жонига қасд қилиш ҳақида жиддий ўйлайдиган одамлар учун;

- ўз жонига қасд қилиш хавфи омили деб ҳисобланадиган шароитлар тарқалишининг пасайиши;

- мавжуд муаммоларни ҳал қилгандан кейин унга яхшироқ ҳаётга умид берадиган одам билан алоқа.

- уахши шахслараро муносабатлар ва оилани қўллаб-қувватлаш;

- ўз-ўзини бошқаришнинг юқори даражаси, юқори шахсий самарадорлик, ҳаётга реал қараш, вазиятга мослашиш ва уни энгиш қобилияти;

- умид, келажак режалари, ҳаётдан қониқиш ҳам ўз жонига қасд қилишнинг олдини олувчи омиллардир;

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Умумий социология. Тошкент: ТошДУ, 1999, 42-бет.
2. Авезова.О Инқирозий вазиятларга дуч келган кишиларга психологик ёрдам кўратиш Т. 2002.
3. Фелштейн Д.И «Усмир даври тараккиёти». М.МГУ, 1996 йил.
4. Тўйчиева Г.У., Асадова Э. Ёшлар ва конфликтлар эчими. Мануал. Т.: 2008